

TEMPERAMENT VA XARAKTER O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

TO'RAYEVA FERUZA ABUBAKRSIDDIQ QIZI.

TURSUNQULOVA DILAFRUZ AKBAR QIZI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti 1-bosqich talabalari .

SHOMUROTOV ULUGBEK MELIKBOBOYEVICH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti, Pedagogika va psixologiya

kafedrası o'qituvchisi (maqola ilmiy xabari)

ulugbekshomurotov986@gmail.com<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Annotasiya: Ushbu maqola shaxs psixologiyasining muhim komponentlari bo'lgan temperament va xarakter o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy tahlil qiladi. Temperament tug'ma psixofiziologik xususiyatlar majmuasi sifatida shaxsning emotsional reaktivligi, diqqat va harakat tezligini belgilaydi, xarakter esa ijtimoiy tajriba, tarbiya va ongli faoliyat orqali shakllanadi. Maqolada temperament va xarakterning o'zaro ta'siri, har bir temperament turida xarakter sifatlarining rivojlanishi, shuningdek, xarakterning temperamentni boshqaruvchi roli keltirilgan. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar misollari orqali ularning uyg'unligi shaxsning psixologik barqarorligi, ijtimoiy moslashuvchanligi va kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyatini belgilovchi omil ekanligi ko'rsatildi. Maqola pedagoglar, psixologlar va shaxs rivojlanishini o'rganayotgan talabalar uchun ilmiy va amaliy manba sifatida foydali bo'ladi.

Kalit so'zlar: Temperament, xarakter, shaxs psixologiyasi, shaxs xususiyatlari, shaxs rivojlanishi, psixik jarayonlar.

KIRISH.

Inson shaxsining psixologik tuzilmasini o'rganish psixologiya fanining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Har bir insonning o'ziga xos xatti-harakati, his-tuyg'usi va ijtimoiy muhitga munosabati uning temperament va xarakter

xususiyatlariga bevosita bog‘liqdir. Temperament — bu insonning biologik asosiga, ya’ni nerv tizimi faoliyatiga tayanadigan tug‘ma psixik xususiyat bo‘lib, u shaxsning hissiy barqarorligi, faoliyat tezligi va tashqi ta’sirlarga munosabatini belgilaydi. Xarakter esa inson hayot jarayonida, ijtimoiy muhit, tarbiya va tajriba ta’sirida shakllanadigan, shaxsning barqaror xulq-atvorini ifodalovchi sifatlar majmuasidir. Temperament shaxsning tug‘ma psixofiziologik xususiyatlari majmuasi sifatida qadimgi yunon tabiblari Hippokrat va Galen tomonidan asoslab berilgan bo‘lsa, zamonaviy ilmiy yondashuvlarda I.P. Pavlov, K.G. Jung, G. Eyzenk kabi olimlar nerv tizimining fiziologik tuzilishiga tayangan holda uni chuqur o‘rgangan.

Pavlovning ta’kidlashicha, temperament nerv tizimining kuchi, barqarorligi va harakatchanligi bilan belgilanadi. Bu esa individning tashqi ta’sirlarga javob tezligi, emotsional reaktivligi va psixik jarayonlar dinamikasini belgilab beradi. G. Eyzenk temperamentni biologik asoslangan bo‘lgan “ekstraversiya–introversiya” va “stabil–labil” o‘qlari orqali tahlil qilib, har bir shaxsning tabiiy psixik mayllarini ilmiy asoslab bergan. Shunday qilib, temperament shaxs faoliyatining dinamik tomonini belgilovchi psixofiziologik fundament sifatida qaraladi. Temperament va xarakter o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganish insonning shaxsiy rivojlanish qonuniyatlarini chuqur anglashga yordam beradi. Chunki temperament shaxsning tabiiy asosi sifatida uning xarakteri shakllanishida muhim rol o‘ynaydi, xarakter esa temperament xususiyatlarini ijtimoiy jihatdan yo‘naltiradi.

Ushbu mavzu dolzarb bo‘lib, u nafaqat nazariy psixologiyada, balki ta’lim, tarbiya, kasbiy tanlov va shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy tadqiqotlarda shaxsiyat dinamikasi ham e’tiborga olinadi. Masalan, Social investment theory — odamlar hayotida ijtimoiy rollar, mas’uliyatlar, mehnat va oilaviy hayotga kirish ularning xarakter / shaxsiyat xususiyatlariga ta’sir qilishi mumkinligini taklif qiladi; shuningdek, yoshga ko‘ra ko‘plab odatlar, xarakter sifati va hissiy barqarorlik o‘zgarishi mumkin. Bu nuqta shuni ko‘rsatadiki, “temperament + xarakter = statik shaxsiyat” degan qadimgi qarashlar dan ko‘ra — “shaxsiyat dinamik, vaqt o‘tishi bilan o‘zgaruvchi” deb qarash tavsiya etiladi.

Psixologiyada temperament odatda quyidagi turlarga bo'linadi:

Sangvinik – faol, ochiq, optimistik, odamlar bilan osongina muloqot qiladi.

Xolerik – energiyali, tez qaror qabul qiluvchi, ba'zida sabrsiz va qat'iy..

Flegmatik – tinch, barqaror, sust, ammo ishni puxta bajaradi.

Melankolik – sezgir, ichki hislarga boy, ba'zan hissiy zaiflikka moyil.

Temperament shaxsning tezkorlik, sezgirlik, harakatlilik va energiya darajasi kabi xususiyatlarini belgilaydi. Shu bilan birga, u xarakterning shakllanishi uchun “asos” vazifasini bajaradi..

Xarakter tushunchasi va xususiyatlari

Barqarorlik – turli vaziyatlarda xulqning bir xil bo'lishi.

Moslashuvchanlik – yangi sharoitlarga tez moslashish qobiliyati.

Irodaviylik – qiyinchiliklarni yengish va maqsad sari intilish.

Axloqiy fazilatlar – mas'uliyat, halollik, odob.

Xarakter, temperament bilan birgalikda ishlaydi: temperament shaxsning tabiiy reaksiyalarini belgilasa, xarakter ularni ijtimoiy va axloqiy me'yorlarga moslab tartibga soladi.

Temperament va xarakter inson shaxsini shakllantiruvchi asosiy psixologik omillardir.

Temperament xarakter shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Biroq u xarakterni to'liq belgilab bermaydi. Shaxs o'z xulqini ongli boshqarish orqali temperamentning kamchiliklarini yumshatishi yoki kuchli tomonlarini rivojlantirishi mumkin.

Inson o'z temperament xususiyatlarini bilib, xarakterini ongli ravishda rivojlantirsa, ijtimoiy hayotda muvaffaqiyat qozonadi.

Xulosa:

Temperament va xarakter shaxs psixologik tuzilmasining ikki asosiy komponenti bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Temperament shaxsning tug'ma neyrofiziologik xususiyatlari majmuasi sifatida xarakter shakllanishi uchun tabiiy baza yaratadi. Xususan, nerv tizimining kuchi, muvozanati va harakatchanligi temperament tipini belgilab, shaxsning emotsional reaksiyasi, faollik sur'ati va hulq-atvor dinamikasi. Xarakter esa ijtimoiy tajriba, tarbiya va shaxsning

ongli faoliyati natijasida shakllanadigan psixologik sifatlar tizimidir. Shu bois, xarakter temperamentdan farqli ravishda o'zgaruvchan, ijtimoiy nazorat qilinadigan va maqsadli rivojlantirilishi mumkin bo'lgan tuzilma hisoblanadi. Demak, temperament — xarakterning fiziologik asosi bo'lsa, xarakter — temperamentning ijtimoiy mazmun bilan to'ldirilgan psixologik shaklidir. Ularning uyg'unlashuvi shaxsning individual psixologik qiyofasini, uning ijtimoiy moslashuvchanligi, faoliyati va emotsional barqarorligini belgilaydi. Shaxsning mukammal rivojlanishi uchun temperamentni inobatga olgan holda xarakterning ongli ravishda mustahkamlanishi muhim ahamiyat kasb etadi asos bo'ladi.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2010.
2. Anan'ev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya. – Moskva: Nauka, 1968.
3. Rubinshteyn S.L. Osnovy obshchey psikhologii. – Moskva: Pedagogika, 1989.
4. P.G. Zimbardo, R.Johnson, V.McCann. Psixologiya asoslari. – Moskva: Piter, 2012.
5. Strelau J. Temperament: A psychological perspective. – Springer, 2008.
1. Шомуротов, У. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ АРТ-ТЕРАПИИ В УСТРАНЕНИИ ЛИЧНОСТИ АГРЕССИИ. *Предпринимательства и педагогика*, 5(2), 91-95.
2. Abdugarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
3. MELIKBOBOYEVICH, S., QIZI, O., & QIZI, Q. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 180-188.
4. Melikboboyevich, S. U., & Yusufaliyevna, H. S. (2024). Educator's Skill in Eliminating Aggressive Situations of Children Raised in Preschool Education Organization. *Samaraly Ta'lim Va Barqaror innovatsiyalar Jurnal*i, 1(6), 611-616.